

ГОСПОДАР ТАЈНОГ ЗНАЊА

Роберто Каласо је јединствена књижевна величина. Већ четрдесет година води „Аделфи“, најпрестижнију издавачку кућу у Италији, а истовремено је објавио и два наест властитих књига, међу којима је и међународни бестселер о грчком миту *Свагба Кагма и Хармоније* (*Le nozze di Cadmo e Armonia*). У земљи у којој интелектуалци воле да се жале, можда више него било где другде, да је књижевна култура изгубила корак с временом, Каласо је постао симбол изгубљеног идеала: писац езотеричних тема, колекционар књига, преводилац Ничеа и Карла Крауса и уредник који годишње надгледа објављивање деведесетак књига, од научних до песничких, а списак прозних писаца међу њима протеже се од Набокова, преко Борхеса и Кундере, све до Болања.

Прошлог јануара, упркос штрајку запослених у јавном превозу и земљотресу у ране сате тог јутра, затекла сам Каласо како седи за својим столом у седишту „Аделфија“ у Милану и сав задубљен игнорише стари телефон, који пушта да одзвони десетак пута пре него што се јави. Првог поподнева смо направили план разговора за дане који су следили. Сутрадан ујутро прикладно смо почели разговор у његовом дому, у сведеном и отменом стану у старом градском језгру, где се налази део његове чувене збирке књига која обухвата и прва издања Спинозе и Ђордана Бруна, као и 922 издања Краусовог часописа *Die Fackel*.

Каласо се изражава, и на италијанском и на енглеском, изузетно прецизно и с дирљивом великодушностју. Иако га бије глас да је суздржан и застрашујуће интелитан, оставља утисак приступачне, опуштене, чак и забавне особе. Романи и есеје чита брзо кад је у питању посао, а полако кад је у питању задовољство. Скоро све врло уредно бележи (у сваком тренутку уме да извуче свеску из сакоа и нешто запише), а чудесна способност памћења великих и малих ствари готово му се огледа у хитрини очију.

Било је извесне расправе у погледу класификације овог интервјуа будући да Каласови текстови једноставно не потпадају у традиционалне категорије. Његов једини роман, *Гнусни безумник* (*L'impuro folle*) такође је и ерудитивно дело, мрачна визија чувеног Шреберовог случаја, на којем је Фројд засновао теорију параноје. Још мање одређива *Развалине Каша* (*La rovina di Kasch*) појавила се 1983. У величанственом приказу Итало Калвино је написао да се та књига бави двама питањима: прво је Талеран; друго – све остало. Нарочито је „све остало“ обухватало структуре приповедања и порекло модерног света. Каласо је 1988. објавио *Свагбу Кагма и Хармоније*, која слика плуралистичку и полифону визију грчког мита, и остаје и даље његово најпопуларније дело. Гор Видал је за ту књигу рекао: „Немам појма да ли је Роберто Каласо геније или не, али знам да је *Свагба Кагма и Хармоније* савршено дело које није ни налик иједном другом.“ Осам година доцније, Каласо је објавио *Ка* (*Ka*), лично виђење индијске митологије.

Наредне три књиге биле су му, тобоже, о модерним темама: о Францу Кафки – К. (К.), о Тијеполу – *Тијейолова ружичасџа (Il rosa Tiepolo)* и, најновија, *Бодлерово лугило (La folie Baudelaire)*, као промишљање о Паризу средином деветнаестог века и модерности. Године 2010, објавио је *Занос (L'ardore)*, књигу о ведској цивилизацији и жртвовању. Објавио је, такође, и низ есеја: *Четирдесет девет сџијеника (I quarantatove gradini)*, *Књижевносџи и бојови (La letteratura e gli dèi)*, заснованих на његовим вајденфелдским

предавањима на Оксфорду о паганској симболици, као и *Безумље шїо ѿошиче ог нимфи* (*La follia che viene dalle Ninfe*), збирку разноврсних есеја с темама у распону од нимфета до Рите Хејворт.

И критичари и обожаваоци називају Каласа „неогностиком“, господаром тајног знања. По сопственом признању, Каласо је опседнут „непознатим“ и нашим бављењем њим или недостатком истог. Можда више не посматрамо свет у оквирима мистичног и митског, али Каласо пише у *Свагби Кагма и Хармоније* да је истина да су митови и даље ту око нас и да чекају да нас пробуде и да их ми видимо, као што дрво чека да поздрави наше нетом отворене очи.

Лила Азам Занганех: *Да ли сїе желели да бугеїе ѿсац кад сїе били мали?*

Роберто Каласо: Почео сам да пишем мемоаре кад ми је било дванаест година. Прва реченица је била о звуку трамваја, који се мењао с доласком лета. Ишла је овако: „*L'estate la sentivo arrivare dal viale.*“ *Viale* значи „авенија“. Живели смо на великој авенији. Сад је она нека врста аутопута, али онда су на њој расле величанствене липе, а срединам је ишао трамвај. Ноћу сам ослушкивао како нам се приближава – број 19. Та књига обухвата моје детињство између четврте и седме године.

Л. А. З.: *Родили сїе се у Фиренци.*

Р.К.: Да, 1941, усред рата. То је вероватно најгора година у европској историји, кад су нацисти у Паризу још мислили да ће победити.

Л. А. З.: *Шїа је радио ваш оїац за време раїа?*

Р. К.: Мој отац је био професор историје права на Универзитету у Фиренци и био је познати антифашиста. Четрдесет четврте су убили филозофа Ђованија Ђентилеа. Ђентиле је био истакнут филозоф, али, нажалост, био је веома тесно повезан с фашистима. Убила су га два партизана испред једне виле поред Фиренце. За одмазду су ухапшена три професора с посебног списка антифашиста које је влада тражила и осуђена на смрт одмах након тога. Један од њих био је мој отац. Фиренца је била у рукама једног од најокрутнијих вођа фашистичких одреда – звао се Карита. Случај је хтео да је моја породица, нарочито с мајчине стране, била у вези са Ђентилеом. Били су блиски пријатељи. Па су два Ђентилеова сина сместа отишла у полицију да одговоре власти од убијања та три човека. Био је то великодушан чин.

Л. А. З.: *Је ли имао ѿрођу?*

Р. К.: Фашисти су упозорили да ће та три затвореника бити стрељана ако партизани направе било шта друго. Били су у затвору месец дана, сваке ноћи очекујући да би их сутра могли смакнути. На крају су ослобођени захваљујући немачком конзулу, изузетном човеку по имену Герхард Волф. Познавао је једног од очевих сапатника у затвору – Бјанкија Бандинелија, чувеног познаваоца грчке и римске уметности. Волф се сетио да је Хитлер, кад је посетио Фиренцу 1938, обишао галерију Уфици. Бјанки Бандинели је био изабран да му буде пратња. Хитлер се одушевио водичем и запамтио

га. Па је Волф јавио у Берлин да ће Бандинелија стрељати и то је пресудило. Фашисти су ослободили сву тројицу.

Пошто су изашли на слободу, отац је, наравно, морао да нестане, као и ми. Постојала је опасност да нас узму за таоце. Извесно време нас је крила једна храбра жена на тавану своје куће у Улици Кавур, у самом центру Фиренце. Моја најмагловитија, дословно прва сећања потичу отприлике из тог периода. Имао сам три године. Спавао сам на мадрацу на поду и сећам се како сам покушавао да се попнем на прозор јер смо чули да се пуца на улици. Али моја прва јасна сећања потичу из једне виле у Сан Доменику Фијезолеу, поред Фиренце, где смо касније боравили за време рата. Сећам се где је била *limonaia*, као и глициније на рушевном балкону.

Л. А. З.: *После рајџа сѝе се враѝили у Фиренцу?*

Р. К.: Да, тамо смо остали до 1954. Онда смо се преселили у Рим пошто је отац прихватио професорско место тамо и касније постао декан на свом факултету. Мајка је написала докторат на тему једне од Плутархових *Moralia*, касније је радила на Хелдерлиновим преводима Пиндара. Али, иако је била веома талентована на том пољу, више је волела да се стара о своје троје деце.

Л. А. З.: *Које су вам најмилије усѝомене на Фиренцу?*

Р. К.: Мој најбољи друг је био син лекара који је гајио велику пасију према Вагнеру. Сваке недеље смо могли да идемо у Театро комунале зато што је имао резервисана три места у првим редовима и водио је нас дечаке. Било је то време великих диригента. Сећам се да је на првом концерту на који сам отишао дириговао Херман Шерхен, легенда. Касније су ту били Бруно Валтер, Митропулос, Фричој и многи други. Као и велики пијанисти: Бенедети Микеланђели, Бакхаус, Фишер, Кемпф, Гизекинг.

Л. А. З.: *Јесѝе ли имали ѝрисѝуѝ књѝама?*

Р. К.: Кућа је била крцата књигама, углавном примарном литературом на којој је отац радио – текстови из теорије права објављени између 16. и 18. века. Заиста импресивна фолио-издања, многобројна, и претежно на латинском. Само то што сам их виђао по кући, с тим опскурним насловима и именима аутора, било ми је далеко корисније од читања толиких књига касније у животу. Викендом сам ишао код деде. Он је био професор филозофије на Универзитету у Фиренци. Био је и оснивач издавачке куће „Ла нуова Италија“, која и данас постоји. У њеном каталогу има много Хегелових књига, као и дела неких од највећих класичних мислилаца.

Л. А. З.: *Јесѝе ли уживали у живоѝу у Риму?*

Р. К.: Волео сам Рим. Имао сам својеврсну биоскопску манију у то доба – ишао сам једном или два пута дневно уместо да радим школске задатке. Било је узбудљиво ићи у те велике, мрачне, задимљене сале у центру града. Стварно сам обожавао Марлона Бранда. Био сам опчињен њиме као глумцем и као једном врстом мутанта – кад се први пут појавио, изгледао је као нов антрополошки примерак. Филмове сам, такође,

волео. Све сам их знао напамет. Данас то звучи смешно, али *На доковима Њујорка* сам гледао бар седам пута. Био сам очаран сваким холивудским жанром на свој начин.

Отприлике у то време, написао сам и сценарио заснован на *Лорду Џиму*, којег сам обожавао.

Л. А. З.: *Какве усјомене носиће на средњу школу?*

Р. К.: Имао сам фантастичну професорку грчког и латинског. Изразито живу, интелигенту и брзу жену по имену Марија Ди Порто.

Л. А. З.: *Јесте ли се већ ѿад занимали за анѿичку Грчку?*

Р. К.: Поред много чега другог. Кад ми је било дванаест година, упознао сам човека који ће ми постати велики пријатељ за цео живот. Нажалост, умро је пре неког времена. Био је најумешнији читалац ког сам икад упознао – његов суд о књигама био је савршен. Звао се Енцо Турола. Њему је посвећено *Бодлерово лудило*. Био је чудесан човек, а упознао сам га, од свих места, на фудбалском игралишту на Доломитима за време распуста. Био је десет година старији од мене, али одмах смо се разумели. Чуо ме је како говорим да Крочеов текст о Бодлеру није баш сјајан, па смо започели разговор који се никад више није завршио.

Л. А. З.: *Је ли био инѿелекѿуалац ѿо вокацији?*

Р. К.: Помало као они професори с Оксфорда што објаве пет-шест чланака за цео живот. Предавао је годинама на Универзитету у Падови. Његова породица је имала веома пријатну кућу у Венецији, па сам тамо често ишао и дуго остајао. Ходали бисмо унаоколо и причали до четири ујутро. Кад сам га упознао, био је заокупљен Прустом.

Л. А. З.: *Је ли он ѿу сѿрасѿ ѿренео на вас?*

Р. К.: Јесте, тад су управо били објавили *У ѿраѿању за изѿубљеним временом* у три тома у француском „Плејаду“, па сам тражио ту књигу као поклон за Божић. Пруст ми је постао велика љубав и још је један од писаца којима се често враћам.

Л. А. З.: *О чему је био ваш докѿоратѿ?*

Р. К.: О теорији хијероглифа код сера Томаса Брауна – по мом мишљењу, најбољег енглеског прозног писца у седамнаестом веку. Борхес га је волео – био му је један од омиљених аутора. Био је и један од омиљених мом ментору, Марију Працу.

Л. А. З.: *Шѿа вас је ѿрвенсѿвено ѿривукло код Брауна?*

Р. К.: Све. Био је сјајан писац. Својеврстан мање значајан енглески пандан Монтењу, али езотеричан. Хијероглифи – идеја о језику састављеном од симбола – имају везе са целим мојим делом. Дуго времена је тај језик сматран важнијим од језика речи. Извесни писци и мислиоци, попут Томаса Брауна, веровали су да су хијероглифи тајан језик. То је био почетак много чега за мене. Докторат је био и добар изговор да одем у Лондон.

Јутра у Британској библиотеци и поподнева на Институту Варбург. Или обрнуто. Савршен живот. То су биле шездесете, почеци Битлса и много чега другог. Наравно, одлагао сам крај дисертације што сам дуже могао. На крају сам је написао за мање од месец дана док сам сваке ноћи пушио хашиш. Имао сам неке пријатеље Американце у Риму у то време, стручњаке за све врсте дроге. Крајње невероватно кад сад размислим о томе.

Л. А. З.: *А већ сīе радили за „Аделфи“?*

Р. К.: Да, прве књиге у „Аделфију“ су се појавиле крајем 1963. Роберто Базлен, који је првобитно и осмислио програм „Аделфија“, живео је у то време у Риму, такође, па смо се често виђали.

Л. А. З.: *Онда сīе ви радили у „Аделфију“ од самој ѿочешка?*

Р. К.: Од двадесет првог рођендана, 1962. Тог дана ми је Базлен рекао да ће се отворити издавачка кућа где бисмо могли објављивати књиге које нам се заиста допадају. Није још ни имала назив. Књиге у мојој канцеларији у издавачкој кући су остаци његове огромне и драгоцене библиотеке – библиотеке човека који је куповао Кафкине и Џојсове романе кад су се појављивали јер су они у то време били млади писци. Он је тај који је заправо открио Звева, примера ради. Наредио је свом пријатељу Монталеу да прочита тог потпуно непознатог писца.

Л. А. З.: *Базлен вам је ѿомоіао да се снађеише у свеіу лиішерішуре у млагосіи?*

Р. К.: Базлен је био велики таоистички учитељ. Научио ме је више од било кога другог, а да ме није ништа учио. Није био баш присталица писања, мислио је да писање није нужно. Мислио је да човек треба да покуша да ѿосіоји на неки начин, а не да нужно пише о томе. Имао је једну величанствену мисао, која је постхумно објављена међу његовим текстовима: „Некад су се људи рађали живи и полако умирали. Данас се човек роди мртав и полако оживљава“. Базлен је умро 1965, а Аделфи је прошао кроз прву велику финансијску кризу. Али успели смо да преживимо. Онда сам 1968. схватио да морам доћи у Милано, па сам званично постао главни и одговорни уредник 1971. Од те године увек радим исто – читам, бирам и припремам књиге.

Л. А. З.: *То вам је била сірасіі.*

Р. К.: Одувек. За мене је то сасвим природно. Једнако природно колико и писање.

Л. А. З.: *Пишеише ли на рачунару?*

Р. К.: Пишем овим пером. Одувек сам писао налив-пером. Увек руком. Годинама сам коначну верзију куцао на летери 22. Сад имам три писаће машине летера 22. Једна је моја, једна Базленова, а трећа је припадала Бродском, са ћириличном тастатуром. Били смо блиски пријатељи. Драгоцен ми је.

Л. А. З.: *Које вам је боје масіило?*

Р. К.: Обично црне. Црвено је за исправке. Онда текст предам мојој секретарици Федерики, па га она прекуца на рачунару.

Л. А. З.: *Да ли ја поново исправљам?*

Р. К.: Уме да не буде никаквих даљих исправки, или оних бескрајних. Никад нисам написао књигу, сем можда *Гнусној безумника*, од почетка до краја. Увек је то неки мозаик, ако ћете, у којем пишем осамдесету, тридесету, триста и петнаесту страницу, никаквим одређеним редоследом. И никад не знам где ће у књизи завршити то што пишем. Исто је са сваком књигом. Такође, имам хиљаде картица с белешкама. Користим их за детаљне напомене о књигама које читам, као и неке опште напомене. Њих зovem „материјал“. Све што једног дана може бити од користи. Понекад те картице садрже фрагменте мојих будућих књига.

Л. А. З.: *Никад не сиварам на рачунару?*

Р. К.: Никад. Рачунар користим за друге ствари – Интернет, читање. Гугл је дигитализовао велики број књига, што је благо које свакодневно користим.

Л. А. З.: *Имам ли свакодневну рутину?*

Р. К.: Ујутро покушавам да се не бавим много издавачком кућом. Више волим да пишем, да радим на својим књигама. Онда, око пола четири, одем у „Аделфи“ и останем до седам. У ствари, истини за вољу, тако би требало да буде, али практично сваког дана нешто искрсне. Сваког јутра ме зову, ја неког зовем, стижу мејлови, тако да никад нисам потпуно одвојен од издавачке куће. Срећом, имам тако паметне сараднике, људе с којима се добро слажем, па немамо оне бескрајне састанке који су мука свих који раде у издаваштву. Тако да не могу да се жалим. Веома сам срећан што све тако функционише. За издавачку кућу која објављује осамдесет до деведесет наслова годишње, то није занемариво.

У петак, пре него што сте ви дошли, имали смо један од оних ритуала које зову „продајна конференција“ и морао сам да говорим о двадесет осам књига, о свакој отприлике три минута, да би наших осамдесет дистрибутера отишло и причало књи жарима тридесет секунди о свакој од тих књига. То је крајње напорно.

Л. А. З.: *Је ли вас електронска пошта омела у интелектуалном животињу?*

Р. К.: Омела је мој издавачки живот умногоме зато што сам се некад ослањао на застоје у пошти, а сад више не могу. Агенти вас данас малтретирају слањем текстова у ПДФ-у и дају вам тридесет шест сати да одлучите. Раније сте могли опуштено да размишљате два или три месеца. Данас вам предају текстове упоредо, морате одједном да читате десетине ствари, рукописе готово непознатих аутора. А понекад су најбоље ствари управо међу њима.

Л. А. З.: *Како сте дошли на идеју да напишете свој први – и, засад, једини – роман Гнусни безумник, чији је протагониста Шребер, немачки судија на чијем је случају Фројд засновао своју теорију параноје?*

Р. К.: Одувек ме је занимала психоанализа. Једног дана кад сам био у Лондону, у некој књижари с половним књигама, приметио сам копију Шреберових мемоара, у енглеском преводу. Био сам знатижељан јер сам претходно био прочитао Фројдов есеј о Шреберу, који је Фројд засновао на тим мемоарима. Па сам почео да их читам и остао потпуно запрепашћен, каква непојмљиво снажна књига. Шребер, некадашњи судија, бива послат у душевну болницу и објављује, о свом трошку, кошмарне мемоаре о својим визијама и третману који је тамо имао код чувених психијатара. Књига је, наравно, била срамота за његове рођаке, па су сви примерци којих су се дочепали уништени.

Л. А. З.: *Али ви имате примерак овде, у библиотеци.*

Р. К.: То је један од ретких преосталих примерака. Ако наставимо овако да разговарамо о мојој библиотеци, могло би да потраје сатима, јер свака књига овде има неку причу. Има неких дела које стварно не бисте очекивали. Погледајте ову примера ради – да ли вас подсећа на књиге из „Аделфија“? Дизајн је радио Обри Бирдзли. Реч је о огласној брошури једног енглеског издавача из 1896, а ми смо позајмили тај дизајн за нашу најпознатију едицију, Библиотеку Аделфи. А ово је прва књига коју је Кафка објавио, *Betrachtung*. Изашла је у осамсто примерака. Он у једном писму помиње како је одлазио у књижару да провери да ли ју је неко купио и схвата да, од једанаест продатих примерака, само једну није купио он.

Л. А. З.: *Имали сте двадесет четири године кад сте објавили Гнусног безумника. То вам је била прва књига?*

Р. К.: Да. Већ сам био превео *Ессе Ното*, а онда и написао веома дуг есеј о Ничеу, својеврсну књигу, која је данас део *Четирдесет девет стотеника*. Писао сам и у часописима. Онда сам увео Карла Крауса и превео његове три књиге афоризама. Краус је био први велики уман човек у медијима. Али било је страшно тешко преводити га. Е, па погледајте, овде су сва издања *Die Fackel*-а, часописа који је он практично сам писао тридесет седам година.

Л. А. З.: *Ваш први есеј био је о Адорну, којим сте познавали. Како сте се упознали?*

Р. К.: Код Елене Кроче, филозофове ћерке. Код ње сте могли да упознате многе важне писце оног доба. Адорна су позвали да одржи предавање у Риму. Отишао сам код Елене на забаву и, наравно, Адорно је био тамо, па сам почео да разговарам с њим.

Л. А. З.: *Је ли њаг рекао: „Изузетан је овај младић. Зна све моје књије, чак и оне које још нисам написао“?*

Р. К.: То је анегдота коју људи воле да препричавају.

Л. А. З.: *Шта мислите, шта сте њо рекли што је њолико задивило?*

Р. К.: Мислим да је схватио да познајем његово дело. Причало се да пише књигу која ће прерасти у *Нејавивну дијалектику*, његово последње важно дело. Па сам се распитивао о томе, а он је био затечен што уопште и знам за ту књигу.

Л. А. З.: *Шта вас је држало да гешифрујете Агорна док истовремено учијте немачки, а да не засијте док то радијте?*

Р. К.: О, било је крајње узбудљиво. Умирао сам од жеље да прочитам *Дијалектику просветијелска*, која се није могла наћи у то време, чак ни у Немачкој. Моја драга пријатељица која ме је учила немачки – једна дама из Источне Немачке – прелазила је ред по ред са мном.

Л. А. З.: *Колико језика ѿговоријте?*

Р. К.: Италијански, енглески, шпански, немачки. Латински и грчки сам учио у школи. Санскрит сам учио сам.

Л. А. З.: *Кад сјте први ѿуш ѿкушали да нешио објавијте?*

Р. К.: Кад се *Лолита* појавила у Америци, 1958. Одмах ме је привукла, привукла ме је прашина која се већ била подигла око тог романа у Европи. Па сам га прочитао и заволео. И написао, мислим, први приказ те књиге у Италији. *Лолиту* сам описао као велико дело о страсти, повезано с појмом вечите препреке у љубавној литератури. Мој отац је познавао Арналда Бочелија, званичног критичара *Ил монда*, либералног недељника. Отишао сам код њега и рекао: „У Америци је управо објављен један роман и о њему се повела извесна расправа, а ја сам написао приказ.“ Био је веома љубазан, узео га је и рекао да ће ми јавити. После неколико дана је рекао мом оцу: „Не, не можемо ово објавити, књига и писац су потпуно непознати, а не можемо себи да приушtimo да објављујемо нешто о писцу за ког више нећемо чути.“

Л. А. З.: *Прилично је редак ѿако ојроман усјех какав ужива Свадба Кадма и Хармоније, ваша књија о јрчком мишу.*

Р. К.: Тог дана кад је књига изашла, објављен је одушевљен приказ на насловној страни *Рејублике*. Тако је почело.

Л. А. З.: *Досја је необично да ѿако озбиљна књија одмах ѿсјане чијана. Да ли вам је ѿмојла чињеница шјто сјте били издавач у „Агелфију“?*

Р. К.: То је, у крајњој линији, мана. Издавач се сматра, нарочито у англосаксонским земљама, прилично ексцентричним предузетником или импресариом – бизнисменом у врло неочекиваној области. Али ако је успешан, онда је добар бизнисмен. Писац је наследник свеца, сви поштују писца. Па је спајање та два елемента крајње сумњиво на неки начин, нарочито у веома моралистичким протестантским земљама. У латинским земљама, мање.

Л. А. З.: *Да ли вам је неко јребацивао шјто објављујете сами себе?*

Р. К.: Заправо, не много. Али док нешто не пробаш, не знаш какво је. Ако је књига добра, па је објавиш код себе или код неког другог издавача, нема разлике. Ако је књига лоша, па је објавиш код другог издавача, свеједно је срамота.

Л. А. З.: *Да ли икад добијате неаитивне критике у Италији?*

Р. К.: Наравно. Неки критичари су као драги пријатељи који не пропуштају прилику да напишу нешто против мене.

Л. А. З.: *Је ли то оно што је Лакан назвао la haine amourée?*

Р. К.: Вероватно. Једни не могу да поднесу моје књиге, други не могу да поднесу „Аделфи“, а трећи, бојим се, мешају та два.

Л. А. З.: *Зашто неки не доносе „Аделфи“?*

Р. К.: Зато што смо се успротивили много чему овде. Зато што смо рекли не много пута. На почетку, та издавачка кућа је сматрана елитистичком, аристократском, што је била велика увреда крајем шездесетих и почетком седамдесетих. Онда смо – иако смо објављивали исте писце – оптуживани да смо сувише комерцијални. Дакле, ишло се из једне крајности у другу. А у аргументима против нас нису оскудевали.

Л. А. З.: *Да ли неки Италијани и Вас лично смајрају реакционаром?*

Р. К.: Готово је немогуће да вас неко не сматра реакционаром. Та реч се првобитно односила на људе који су, после Француске револуције, желели повратак старог режима. Али ја не желим да се било шта врати. У исто време, не могу да кажем да осећам нарочиту приврженост свету око себе. Као Гручо Маркс, ни ја не бих желео да будем члан клуба чији сам и сам члан.

Л. А. З.: *Смајраће ли се левичаром?*

Р. К.: Волео бих да знам шта то данас значи. Свакако да је успех „Аделфија“ почео, између осталог, с крајњом левицом. Примера ради, Јозефа Рота, једног од наших великих аутора, прихватили су људи који су били у друштвеним покретима седамдесетих. Опет, Ничеа нико није сматрао претерано ортодоксним. Очигледно је да смо успели да узнемиримо многе, од Црвених бригада до *Opus dei*-а. Даћу вам само један, прилично надреалан пример. Црвене бригаде су 1979. објавиле у свом часопису *Контроинформационе*, који се тад могао купити на свим киосцима, дуг и детаљан чланак у којем је „Аделфи“ представљен као предводник моћне мултинационалне организације чији је основни циљ да угаси све наде о пролетерској револуцији. Доказ је био то што смо управо били објавили велики избор прозе и песама Фернанда Песое.

Л. А. З.: *Чудна је ња жеља да се „Аделфи“ – и Ви лично – прикаже као политичко средство. У ствари, вас далеко више занима трансценденција него политика.*

Р. К.: Трансценденција не баш толико, већ перцепција сила у нама и око нас. Људи много причају о религији, али би исто тако могли говорити о великим политичким партијама. Најосетљивије становиште које треба појмити јесте да је само друштво постало највећа празноверица нашег доба. То је прекретница у последњем делу *Заноса*. Хоћу да кажем да вера у друштво као последње упориште прогреса производи огромне

количине затуцаности чак и у такозваном секуларном свету. Тако да је заправо тешко наћи интелектуално ригорозног атеисту. Иако сам срео многе затуцане секуларисте.

Л. А. З.: Појам жрџивовања је у њозадини њоџово свеја у вашем делу. Друја уџадљива џтема је *ebbrezza*, коју је, чини се, џешко џревесџи бугуђи да је џа реч вишезначна на иџалијанском.

Р. К.: Све моје књиге тичу се поседовања. *Ebbrezza*, усхићење, јесте реч која је у вези с поседовањем. У грчком је та реч *mania*, лудило. За Платона је то био главни пут ка знању. Нама је то постао главни пут ка душевној болници. Дакле, видите да, од Шребера до *Бодлеровој лудила*, та тема прожима моје дело. Чак и у мојој најновијој књизи, *Занос*, наравно. Ведски народ је развио магично сложене теорије и ритуале о соми, тајанственој биљки која изазива усхићеност.

Л. А. З.: Након Шреберових џараноичних одисеја у Гнусном безумнику, да ли сџе икад више имали жељу да напишете још један „конвенционалан“ роман?

Р. К.: Не баш. Волим да причам приче о људима и створењима која већ негде постоје – као богови или људи, или историјске личности. У *Развалинама Каша* све је помешано – главни јунак је Талеран, али неки ликови су измишљени. У неким случајевима нисам ни помињао њихов прави идентитет. Примера ради, ту постоји особа коју називам Сенатор из Санкт Петербурга. Реч је о Жозефу де Местру. Мислим да ће добар читалац то схватити иако он говори као измишљен јунак. Ту је и писмо Талерана извесном Лисјену Левену, који је Стендалов Лисјен Левен. Има много таквих игара. Али то се не односи на *Свадбу Кагма* и *Хармоније*, где сва грађа потиче из грчке митологије.

Л. А. З.: Је ли Свадба џрихваћена као књижевна или као докуменџарна џроза?

Р. К.: Пола-пола. Пола бестселер листа су биле књижевне листе, а пола докуменџарне. Исто тако, и прикази су били пола-пола. Тако је било и у Италији и у Америци.

Л. А. З.: Да ли је нека од џе две класификације боља?

Р. К.: Мислим да је књижевна проза тачнија категорија, нарочито за *Свадбу*, јер то је књига сачињена од митских прича. Наравно, та књига прича причу, а онда стаје и промишља је, али то се догађа и у романима. Толстој, један од највећих мајстора те форме, понекад стане и размишља о томе шта је рат, шта историја. То је део физиологије романа. Не постоји ништа што не може бити део романа. Штавише, ја волим кад је есеј сакривен негде између редова наратива.

Л. А. З.: Али изузев Гнусног безумника, Ваше књиге нису романи, зар не?

Р. К.: Не, никад не бих искористио реч *роман*, сем за књигу *Гнусни безумник*, али бих искористио реч *наратив*. То су наративи. Пресудан је темпо једне књиге, *il passo* – темпо и чињеница да је прича доминантна, не теорија о причи. Прича је најважнији елемент и она џогразумева сву теорију. Узмите, примера ради, причу о развалинама

Каша, легенди коју сам позајмио од једног афричког гонича камила, који ју је препричао антропологу Леу Фробенијусу. Ако покушате да разумете њене детаље, на крају ћете написати *Развалине Каша* – целу књигу у којој се преплићу многе шире теме повезане с легендом о Кашу у свим појединостима. Ту су свештеници из Каша, ту је краљ, ту је приповедач. А на различите начине, те приче које он прича напослетку се стопе у потпуно нову књигу, а то је *Сважба Кагма и Хармоније*.

Л. А. З.: *Рекло би се да Ваше дело расīе орјански, као живо биће.*

Р. К.: Кад сам кренуо да пишем *Развалине Каша*, почео сам дело у три целине. Чак сам и предвидео димензије тих књига – две доста обимне, отприлике по петсто страница, и трећа доста кратка. На крају, трећу никад нисам написао. Можда је никад нећу ни написати. Требало је да буде о „неименљивом поклону“, теми која као да је, досад, измакла канџама књижевности.

Л. А. З.: *А у шјој замишљеној шрилоији, ѿрва књиѿа је била Развалине Каша?*

РК: Да, а друга *Сважба Кагма и Хармоније*. Онда се све променило зато што сам написао *Ка*. Кад сам писао *Ка*, нисам имао појма да ће следећа бити *К*. Кад сам писао *К*., нисам имао појма да ће следећа бити *Бодлерово лудило*, премда су се и Кафка и Бодлер појавили у *Развалинама Каша*. Затим, књига о Тијеполу је била део *Бодлерово лудила* – извучена је из ње, у ствари.

Л. А. З.: *Шѿа Вас је ѿривукло Бодлеру?*

Р. К.: Бодлер је први неиталијански песник ког сам уистину прочитао. У кући мог деде била је веома велика библиотека и предивна радна соба. Испред радне собе, налазила се просторија препуна књига, а у средини је био огроман сто прекривен папирима. Тамо сам често проводио време као дете, посматрао ствари о којима нисам ништа знао, а тамо сам нашао и примерак *Цвеѿова зла*, једно лепо Кресово издање из деветсто двадесетих. Крес је био веома елегантан издавач са становишта типографије. Украо сам ту књигу од деде. То је прва и једина књига коју сам украо. Бака је то приметила зато што је имала око соколово – сем тога, у књизи је била дедина посвета њој. Па је урадила нешто помало покварено. Поклонила ју је, не мени, већ мојој мајци. Мајка ју је, пред крај живота, дала мени. Тако да у тој књизи постоје три посвете, а последња је написана недавно.

Кад сам је украо, мислим да сам сигурно имао дванаест година. Почињао сам да учим француски и, наравно, привукао ме је наслов – био је неодољив. Увек сам имао посебан доживљај Бодлера, какав нисам имао ни за једног другог песника – нешто директнији, интимнији. И морам да признам да је *Бодлерово лудило* књига коју сам најлакше написао.

Л. А. З.: *Колико Вам је времена шребало?*

Р. К.: Требало је извесно време, јер то што сад читате само је део целине – толико тога сам избацио. Та књига није само о Бодлеру, већ о таласу који је, под његовим

утицајем, прошао кроз Француску деветнаестог века, како у књижевности тако и у уметности. Бодлер је био далеко више од великог песника. Он је установио скалу осетљивости која још живи у нама, уколико нисмо потпуне звери. Књига о Тијеполу је била велика грана у том дрвету, а та грана се одвојила зато што сам имао осећај да је она књига и да мора да стоји за себе. Дакле, *Тијейолова ружичаста* је објављена пре *Бодлеровог лудила*. Не могу тачно да проценим колико ми је требало, можда око пет година.

Л. А. З.: *То није баш брзо.*

Р. К.: Имајте у виду да ме *Занос*, моја најновија књига, прати још од *Ка*, дакле, мање-више петнаест година. Ни за једну књигу ми није требало толико времена.

Л. А. З.: Бодлерово лудило *стије осмислили око сна о „бордел-музеју“?*

Р. К.: Да, цела књига иде према тој причи – тој чудној креатури, ако ћете, односно сну о бордел-музеју, где се могу наћи све Бодлерове стране. Али ово је важна чињеница – тај сан се односи на једно стварно и заиста чаробно место у Паризу, башту и колонаду Пале-Ројала из осамнаестог века. На крају *Развалина Каши*, има један део под насловом „Гласови из Пале-Ројала“, где је палата Пале-Ројал представљена као савршена слика нашег света – где се све стиче и где се све може догодити. И рај и пакао у једном. Пале-Ројал је била на злу гласу као место у којем су боравиле проститутке, али било је ту и кафана, политичких састајалишта, научних лабораторија и коцкарских јазбина. А ту је било и место где је Дидро обично седео на клупи и маштао. То је спољњи простор, а бордел-музеј функционише као Бодлеров свет у огледалу изнутра.

Л. А. З.: *Замислите да стије написали све стије књије без нараштива – можда би се свеле на низ одбојних теорија.*

Р. К.: Можда сам ја склон, како би Ниче рекао, „нечистој мисли“, то јест, својеврсној мисли где се апстракције мешају с чињеницама тако да их не можете раздвојити. Сматрам да мисао уопште, а нарочито оно што се најалост назива „филозофија“, треба да води неку врсту потајног живота неко време, само да би се обновила. Под потајним мислим на скривено у причама, у анегдотама, у бројним формама које немају форму трактата. Онда се мисао може биолошки обновити, такорећи.

Л. А. З.: *Седимо у Вашој радној соби у Милану. Може ли је описати?*

Р. К.: Соба у којој седимо представља за мене подношљиву апроксимацију раја. Пре свега, потребан вам је веома велик радни сто. Један мој пријатељ је дизајнирао овај. На њему морате имати много ствари. Све ове књиге које сад видите потребне су ми за то на чему сад радим. У једном углу су папири који се тичу издавачке куће. А овде има много речника. На зиду испред нас, све се тиче Грчке и Рима. На зиду иза нас, све је о Индији. Леп је осећај кад сте у просторији која садржи значајан део Лебове класичне библиотеке и белетристику.

Л. А. З.: *Како уређујете своју библиотеку?*

Р. К.: Пригодан одговор би подразумевао да напишем аутобиографију. Што ме подсећа на предивно дело Габријела Нодеа, француског мислиоца из седамнаестог века, *Advis pour dresser une bibliothèque*. Ја имам неколико критерија – практични, естетски, каприциозни. Суштинско је да се повинујете оном што је Аби Варбург назвао „законом доброг суседа“. Кад тражите неку књигу, можда ћете схватити да сте заправо тражили књигу која је поред ње. На том принципу је заснована величанствена Варбургова библиотека у Лондону. А наравно, књиге мењају места током времена. Постају као геолошки систем слојева. У мом случају, нажалост, књиге су на различитим местима – отприлике двадесет хиљада је у подруму издавачке куће, а имам их још у другом стану.

Л. А. З.: *Ваше књиге су, на неки начин, посвећене великим њесницима и њријоведачима. Има ли неких њисаца који су увек уз Вас?*

Р. К.: Пруст. Кафка сигурно. Бодлер свакако. Ниче. Џон Дон. Али не бих да се ограничавам само на Запад, дакле, и Јагнавалкја, Чуанг Цу. Но, учинио бих неправду многим ако бих почео да правим спискове.

Л. А. З.: *Овде је фотиграфија на којој сће Ви и Ваш њокојни њријатељ Бродски. Он је најписао диван есеј о Свадби Кадма и Хармоније где њовори о ауњојројекцији. Повлачи њаралелу између мњтолоњије и њтелевизије. Скале и њарамењри су друњачији, али и мњњ и њтелевизија су у крајњој линији о ауњојројекцији. Обоје су смењњени у уму. Олњар је у оба случаја куњија. Жрњва је даљински уњрављач.*

Р. К.: То је изузетно типично за Бродског. Суштина је да човек има вишак енергије које мора да се реши. Тај вишак је једноставно живот. Нема живота без вишка. Шта човек уради с тим вишком, то одређује обличје културе, живота, ума. Постојале су извесне културе које су одлучиле да морају да понуде тај вишак на неки начин. Није јасно коме, зашто и како, али то је била замисао. Постоје и друге културе, као што је наша, где се све то сматра крајње бескорисним и застарелим. У секуларном свету, жртва не би требало да има икакво значење. Истовремено, схватате да има јер је сама реч остала у доста широкој употреби. У расправама о привреди, аналитичари све време говоре о жртвама, а да и не схватају шта лежи у тој речи. Чак и у психолошком вокабулару, *жрњва* је најчешћа реч. Сматра се незаконитом – примера ради, кад би неко прослављао жртвени обред усред Лондона или Њујорка, починио би законски прекршај, завршио би у затвору. Жртва је у вези с уништењем – то је важна и најтајанственија ствар. Зашто, да би понудио нешто, мораш да га уништиш? То су теме последњег дела *Заноса*.

Л. А. З.: *Рекли сће да је Леви-Стњрос зазирао од њоњ њојма.*

Р. К.: Није могао да се избори са жртвом, рушила му је целу теорију. Осећам велико дивљење према Леви-Стросу и научио сам много од њега. Али има извесних ствари, попут обреда и жртве, које су га чиниле нервозним зато што су нарушавале архитектуру његове мисли.

Л. А. З.: *Али Баџај ју је решио.*

Р. К.: Батај је супротност. Батај је писао о жртви цео живот. Његова најбоља књига о томе била је *La part maudite (Проклеџи гео)*, крајње неустрашива књига. Али Батај није био ригорозан мислилац. Писао је превише и имао ужасну навику – *ревидирање*, бескрајно понављање. Но, на неки начин, стављао је питање у средише свега.

Л. А. З.: *Мислим да је ѿо најважније и за Вас. Зашѿо је жрѿива ѿолико важна?*

Р. К.: Можда просто због тога што нас жртва доводи до суочења с непознатим. Чином жртвовања успостављате однос с нечим што доживљавате као енигматично и снажно. Наша колективна психа као да је изгубила додир с тим, иако нам наука пружа безбројне мотиве да будемо опхрвани непознатим. Само непознато је и у нашем уму – ум нам је највећим делом непознат. Стога се на ради само о односу са спољњим светом, већ и о односу са собом самима. Везу с непознатим успостављамо чином давања нечег и, парадоксално, чином уништавања нечег. То лежи иза појма жртвовања. То што нудимо и уништавамо, то је вишак који представља сам живот.

Л. А. З.: *Декарѿ ѿовори о човеку као maître et possesseur de la nature.*

Р. К.: Па тај појам постоји већ и у *Посѿању*. Али то има своју последицу – кривицу. Кривица је у корену жртве. Жртва није начин на који се кривица избегава или опрашта. Она је понављање кривице. У неком смислу, она је оснаживање кривице. Прва кривица је сама чињеница да чинимо да ствари нестају. Убијање је само један начин да то постигнемо. Једење је други.

Та деловања су сва веома блиско повезана и сежу далеко у праисторију. Трају стотинама хиљада година и стога су нам оставила трагове у уму. Можете их узети у обзир или занемарити. Наш свет покушава да их занемари, све то сматра веома далеким. У својим књигама, ја покушавам да их ископам на површину.

Л. А. З.: *Јесѿе ли ѿледали Пећину заборављених снова Вернера Херцоѿа?*

Р. К.: Јесам. То о чему говоримо једноставно је начин да се приближимо мистерији нагвештеној у пећини Шове. Велика линија која раздваја наш свет и њихов јесте наш однос према животињама. Прелазак из ловине у ловца. Друга је метаморфоза. У једном свету, метаморфоза се подразумева, као својеврсно базично искуство. У другом, подразумева се да се она не дешава, да је патолошки феномен као, на пример, вукодлак. Али сви смо били вукови у извесном смислу. Или смо пре постали вукови, што је био део метаморфозе.

Л. А. З.: *Мислиѿе ѿрабљивци?*

Р. К.: Грабљивци. Вук је животиња која убија и представља опасност по човека. Али Аполон је, између осталог, био и вук. Затим сте имали девојке које су у Атини обучавали у Артемидином храму да постану мали медведи. Видите како се теме из Шовеа

преплићу с митологијом. Не можете разумети митологију без појма метаморфозе. Овидије је, мислим, последњи велики и епски песник тог доба јер прича о свету где се метаморфозе одвијају све време – али онда престају. Те његове приче су приче о девојци која постаје, примера ради, дрво или биљка, али се не преобрати поново у девојку. Остаје дрво, а то је, наравно, трагично.

Л. А. З.: У Свадби Кадма и Хармоније *ишеште да у миџско залазимо кад зађемо у њодручје ризика, а миџ је зачараностџ коју само сџварамо у џаквим џренуцима. Шџа џо значи?*

Р. К.: То потиче од Платона, из *Федона*. Сократ то каже прецизно. У подручју мита, ступате у опасну област, а то је област непознатог. Прво што можете да урадите ту јесте да изговорите или отпевате *carmen*, реч која се обично преводи као „песма“, али првенствено значи „очараност“. То је најбоље оружје које имамо при руци.

Л. А. З.: *Али кад залазимо у областџ миџској?*

Р. К.: Већ смо у њој. Како је неоплатоничар Салустије писао, сам свет је мит. Дакле, без обзира шта радимо, усред смо приче. А приче нас по дефиницији очаравају. Једино је питање да ли то примећујемо или не.

Л. А. З.: *После Свадбе Кадма и Хармоније, најисавши Ка, џрешли сџе са зајадној миџа на индијску мисао. Како се џо дојодило?*

Р. К.: Мени се још веома давно чинило да ведски списи превазилазе све што би човек могао да прочита о одређеним темама. Ако хоћете да се упознате са две кључне речи попут *свесџ* и *ум*, морате завирити у те списе. Никад нећете наћи ништа тако просветљујуће негде другде. А у *Развалинама Каша* већ налазите санскритску реч *.rta*, која значи „поредак света“. Цела књига је о томе, иако се на први поглед чини да је више књига о Француској револуцији и о томе шта се догодило после ње. Али у сржи су те приче Фар-ли-маса, тајанственог приповедача који је натерао свештеника Каша да заборави на своје дужности и доноси пропаст њиховом краљевству.

Е сад, по мени, не постоје приче које очаравају више од прича из грчке митологије, од којих је само један мали део познат нашој књижевној традицији. Па сам уронио у ту шуму прича, те је након *Каша* дошла *Свадба Кадма и Хармоније*. Али испоставило се да је то само увод, јер сам онда осетио потребу да изађем из шуме и крочим у џунглу. Џунгла су биле индијске приче, које су још луђе компликоване. Требало ми је седам година – за тај прелазак – и морао сам да научим мало санскрита. На крају, настала је *Ка*, која је на неки начин паралелна са *Свадбом Кадма и Хармоније*.

Л. А. З.: *УКа сџе џисали да се слажеште с Индијцима који кажу да се све шџо џосџоју на свеџу налази у Махабхарати, а ако ја џамо нема, онда не џосџоју нијде грујде.*

Р. К.: И да баш како се изгубите у свету, треба да се изгубите у *Махабхарати*. Па сам се ја изгубио и преузео неке нити приче и спојио их у *Ка*. Све се повезује у свести.

Они су свест ставили у средиште занимања далеко пре него што су је наши научници прогласили новом научном темом.

Те везе између индијских и грчких прича су очигледне и фасцинантне, али нисам желео да напишем компаративну студију. Грчке приче говоре за себе, а индијске приче за себе. Али ако погледате приче о Хелени у Грчкој и о Саранији у Индији, ти односи су очевидни и можете их веома детаљно проучавати.

Л. А. З.: *Да ли мислите да ће приче пошичу с Исиока и да су се полако преиричавале и преисисивале или је чињеница да различите цивилизације долазе до сличних наратива епистемолошка мистерија?*

Р. К.: Склон сам да мислим да ми то једноставно не знамо и никад нећемо ни знати. А не би требало ни да буде тако важно. Мислим да те приче припадају структури света. Митови се не измишљају, они постоје. Не можете рећи да мит почиње од неког тренутка.

А мит никад није појединачна прича. Увек је дрво с много грана. Ако не узмете у обзир све могуће варијанте, нећете га заиста разумети. Ја сам у *Свагби* покушао да призовем тај осећај од самог почетка, с причом о Аријадни. После неког времена вам буде јасно да морате имати све те приче заједно у глави, као констелацију, јер приче где је заводи Тезеј, где остаје сама, где постаје звезда на небу, где гине – све оне припадају једна другој. Роман, нажалост, нема ту снагу. Сјајан је, али он је само једна прича.

Л. А. З.: *Постоје шеме и варијације које ирожимају Ваше дело, као низ концентричних кругова. Већ је књија Развалине Каша, примера ради, о жртвама.*

Р. К.: На неки начин, присиљен сам на то – не ради се о избору. Чак се и концентрични кругови појављују природно, такорећи. У *Бодлеровом лудилу*, све се врти око Бодлеровог сна о борделу који је уједно и музеј, који се отвара за све остало. У *Развалинама Каша*, центар је, који не мора нужно бити на средини књиге, афричка легенда о краху краљевства Каш. У *Свагби* имате причу о Европи и Кадму, која се појављује на почетку и опет на крају.

Л. А. З.: *Знаете ли за још неког писца који користи ту технику?*

Р. К.: Не на тако компулзиван, манијачки начин. Наравно, налазим подударности на све стране, али изглед свих мојих књига увек је изненађење, чак и за мене.

Л. А. З.: *Сматрате ли се религиозним? Сигурно не можете да пишете о шим шемама, а да нисте некако повезани с неизнатним делом своје личности.*

Р. К.: Будући да сам помињао толике богове у својим књигама, шта год да кажем могао бих да повредим неколико њих, тако да је боље да ћутим. Извесно је да никад не бих рекао да су они културни феномен. Они постоје дуже од нас. Суштина је утврдити да ли смо ми нешто, што није тако једноставно.

Л. А. З.: *Да ли мислиће да се може рећи да смо ми и бојови истио?*

Р. К.: Не, никако. Али делимо нешто, што је божанско. Божанско је оно тајанствено што можемо у потпуности да занемаримо или што може, мање-више, да управља нашим животима – што је Платон назвао *tò theïon*. Богови долазе после. У Индији богови касне. Прво постоји Праџапати, а за њега не знамо ко је – а не зна ни он, што је непријатна чињеница. Затим долазе *rishi*, пророци. Затим, најзад, долазе богови – а њих не узимају толико озбиљно. Индра, краљ богова, веома често испада будала у индијским митовима. То се њему дешава далеко чешће у индијском учењу него његовом пандану у грчком миту. На крају свега су животиње и људи.

Л. А. З.: *Ви се веровајћно осећајће једнако ђријажћно у цркви и у неком храму у Индији.*

Р. К.: Можда ми је пријатније у Индији него овде, али имам јединствен доживљај: сјајна ствар у Грчкој је што имате православне капеле, веома често затворене, на најзабаченијим местима, обично најлепшим. Лепо је осетити да на таквим местима постоје капелице с ликом неког свеца или Девице Марије. То волим.

Л. А. З.: *Плашиће ли се смрћи?*

Р. К.: Да, зашто да не? Претпостављам да не знамо много тога о њој, а страх је део свега.

Л. А. З.: *Јуні је имао искуствіо слично смрћи – виноу се високо, видео Индију и ушао у будистіички храм. Заиста чудно и дивно. Јестіе ли икад медитирали?*

Р. К.: Срамота ме је, јер мислим да сам нешто тако радио током живота, а да нисам ни знао. Иако сам, наравно, написао *Занос* и *Ка* на основу прича и списа који су у уској вези с медитацијом. Али то не значи да практикујем било шта. Или сам, највероватније, развио веома личан приступ томе.

Л. А. З.: *Разјоварали смо о мојућој дефиницији среће, а у Вашој књизи о Тијејолу има іако мноіо екстіазе. Да ли је Тијејолова слика мојућа дефиниција среће?*

Р. К.: Он свакако одише срећом својих ликова – у томе је његова права тајна. Ако га упоредите с другим великим сликарима тог доба који су радили на томе да изразе исту такву емоцију – Фрагонар, Вато – Тијеполо их и даље превазилази. Разлог је тајанствен, али чак и кад нацрта фарму или даму у шетњи, има нечег задивљујућег у томе.

Л. А. З.: *Шћа је срећа за Вас, као іисца и сћвараоца?*

Р. К.: Срећа? Покушавам да не причам о њој. Сматрам да би требало потајно да припада животу. Она не жели да се о њој превише прича, рекао бих.

Л. А. З.: *Можда іостіоје две врстіе сћваралаца и іисца – они који суіітински іаіће и осећају се несрећно док ііо раде, и они друіи. А чини се као да је Ваше цело живојћно дело вид медитације, бескрајно Вас храни.*

Р. К.: Сигурно је да ме држи да терам даље. Има то везе с оном речју о којој смо јутрос разговарали – *ebbrezza*. Постоји нека врста чудесне грознице која уме да потраје, а она је веома блиска осећању среће. *Taras*, реч из санскрита, у значењу „занос“, у тесној је вези с тим.

Л. А. З.: *Шīа мислиīе, шīа ће се од вашеī дела īамīиīи?*

Р. К.: Ја видим своје дело у седам целина – осма је ова што је сад пишем – као једно. Дакле, памтиће се све или ништа.

(С енглеској превео **Игор Цвијановић**)